

Самур

№ 9 (314) 2017-йисан 27-октябрь

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samurpress.net

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

Самурдал цийи муьгъ

Азербайжандинни Россиядин гьукуматри Самур вацал цийи автомобилдин муьгъ эцигун кьарардиз кьачунва. И кардихъ авсиятда кьве гьукуматди 2013-йисан 13-сентябрдиз талукъ икьрар кутуннай. И йикъара гьа икьрардив кьадайвал, и кардиз жавабдар тир Россиядин министр Максим Соколов ва Азербайжандин министр Рамин Кьулузаде кьиле аваз Азербайжандин Самур ва Дагъустандин Ярагъ Къазмаяр пунктлар эцигунар гатундай мярекатар кьиле фена.

Цийи муьгъ эцигун патал гьукуматри санал 1,2 миллиард рубль (35 миллион 640 агъзур манат) серфда. Гьар гьукуматди и такьатрин 50 процент гуда. Муькьуьн яргивал 325 метр, гьаркьувал 17,3 метр жеда. Ам 2019-йисан гатфаралди эцигна куьтягьда. Цийи муькьуь 1957-йисуз эцигнавай гилан муьгъ эвезда. Россияди гьа са вахтунда яхди фидай рехъни тухуда.

Виридалайни хьсанди хьана

Россиядин Сочи шегьерда кьиле фейи виридуьньядин жегьилринни студентрин 19 лагъай фестиваль адан иштиракчийри лагъайвал, икьван гагъди кьиле фейи ихътин мярекатрин виридалайни зурбади ва хьсанди хьана. И фестивалда дуьньядин 188 уьлкведай атай 30 агъзур жегьилри иштиракна. Са гьафтедин кьене кьиле фейи вири мярекатар, чкадин агъалийрин мугьманпересвал кьеце-

патан уьлквейрин жегьилрин рикляй хьана. Фестиваль агалдай мярекатдин вахтунда Бразилиядай, Танзаниядай, Канададай, Кьитайдай, Германиядай, Франциядай, Къазахстандай ва маса уьлквейрай атанвай цудралди иштиракчийри Россиядин Президент Владимир Путинад чпин разивал кьалурна.

Фестиваль агалдай мярекат лагъайтла, гзафни-гзаф гьайбатлуди хьана. Ислягьвал, дуьньядин гележег патал женг члугвазвай, инсаниятдин вилик акъвазнавай кар алай члехи месэлаяр гьялуникай фикир-фагьумзавай дуьньядин жегьилрин Сочиде кватл хьайи векилри Россия гзаф члехи уьлкве тирди, ада дуьньядин сиясатда члехи роль кьугьвазвайди мад гьилера хьсандиз кьатлана. Фестивалдин вахтунда РФ-дин Президентди са шумудра иштиракчийрихъ галаз гуьруьшмиш хьана, абурун суалриз жаваб гана.

SOS!!!

НИЙЭ ӘВӘДİLƏŞDİRİLMİR?

■ Гелен ил ермәни дашнакларинн вә болшевиклерин Quba қазасинда төрәдклері соьқиримин 100 илї tamam olacaq. 1918-ci ildә Qubada baş vermiş hadisələr ilk dəfә olaraq ötәn әsrin 90-ci illerindә “Samur” qәzetindә geniş işıqlandırılmışdır. Yazıçı-jurnalist Müzәffәр Mәlikmәmmәdovun “Samur” qәzetindә dәrc olunmuş “Qanlı dәрә” sәrlövһәli silsilә mәqalәlәri, 1998-ci ildә “Azərbaycan” qәzetinin bir neçә sayında işıq üzü görmüş “Quba faciәsi” tarixi оçerki, nәhayәt, onun 2009-cu ildә çapdan çıxmış “Qanlı dәрә” kitabı vә respublika mәtbuatındakı digәр çıxışları Azərbaycan içtimaiyyәtinә ermәni daşnaklarının vaxtilә Quba qәzasında төrәdкlәri qırğımlar barәdә әtraflı mәlumat almağa imkan vermişdir.

Mәlum olduđu kimi, 1918-ci ildә ermәni-bolşevik qоşunları Quba qәzasında 162 kәndi dağıtmış, bunlardan 27-sini әhalisi ilә birlikdә yandırmış, 16 min nәfәrdән çox müsәlmanı qәtlә yetirmişdir.

Hәmin dövrdә qәzanın tanınmış şəxsiyyәtlәrindән sayılan Qusarın Cağar kәndinin sakini Hatәм aға, Kuzun kәndinin sakini Mөһübәli әfәndi vә qubalı Әli bәy Zizikski lәzgilәrdән vә azərbaycanlılardan ibarәt silahlı dәstәlәр yaradaraq düşmәnә güclü müqavimәt göstәrmişlәр.

çmağa üz qoymuşdur. Bu hadisәlәrlә әlaqәdar dүnya şöhrәtli siyasәtçi, ulu öndәр Heydәр Әliyev demişdir: “Qanlı dәрә”dә 1918-ci ildә qusarlılәр Azərbaycan xalqına tәcavüz edән ermәni millәtçilәrinin qarşısını alıb onları darmadağın etmişlәр.”

1918-ci ilin mayın 18-dә onların birlәşmiş dәstәlәri Dağıstandan kömәyә gәlән lәzgilәrlә birlikdә Quba qәzasının Digah kәndi әtrafında, sonradan “Qanlı dәрә” adlanan yerdә Amazaspın rәhbәrlik etdiyi ermәni-bolşevik qоşununu darmadağın etmişlәр. Hәmin döyüşlәrdә 5 mindән çox әsgәrini itirән düşmәn geri çәkilәrәk, qa-

“Qanlı dәрә”dә baş vermiş hadisәlәrin çoxdan tarixi tәsdiqini tapmasına baxmayaraq, indiyә kimi Quba rayonunun Digah kәndi әtrafındakı bu әrazidә bir xatirә lövhәsi belә vurulmayıb. Burada xatirә kompleksinin yaradılmasının zәruriliyi barәdә dәfәlәrlә “Azərbaycan” vә “Samur” qәzetlәrindә mәsәlә qaldırılmasına, hәм ayrı-ayrı

müәlliflәrin, hәм dә Digah kәndi әhalisinin әlaqәdәр tәşkilatlara müntәzәm müraciәtlәrinә baxmayaraq, indiyә kimi bu sahәdә heç bir tәdbir görülmәyib. Hadisәlәrin 100 illiyinin qeyd olunmasına hazırlaşdığımız bir dövrdә bu mәsәlәnin həlli son dәрәcә vacibdir.

“SAMUR”

Xəbərlər

www.samurpress.net

Gürcüstan Yazıçılar Birliyində Azərbaycan bölməsi açıldı

Gürcüstan Yazıçılar Birliyində Azərbaycan bölməsi yaradılıb. Şair Allahverdi Təkləli bölmənin rəhbəri təyin edilib.

By barədə A.Təkləli belə deyib: «Gürcüstan Yazıçılar Birliyinin akt zalında tədbir baş tutdu. Burada Gürcüstanın baş nazirinin birinci müavini, mədəniyyət məsələləri üzrə müşaviri, Azərbaycanın bu ölkədəki səfiri iştirak edirdi. Tədbirdə bölgənin tanınmış səfirlərindən də iştirak edənlər vardı. Tədbiri Gürcüstan Yazıçılar Birliyinin sədri Baqatır Arabuli açdı. O, məni yeni açılan Azərbaycan bölməsinə rəhbər təyin etdi.

Gələcək üçün planlarımız çoxdur. Azərbaycan yazıçılarının əsərlərinin gürcü dilinə tərcüməsi məsələsi var. Eyni zamanda, burada Gürcüstan Yazıçılar Birliyi ilə müştərək ədəbi-bədii tərcümə jurnalı buraxacağıq. Jurnal Azərbaycan və gürcü dillərində çap olunacaqdır».

V-IX əsrlərə aid abidə

Axeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Qafqaz Albaniyasının xristian abidələrinin arxeoloji tədqiqi ekspedisiyası tərəfindən Balakən rayonunun Tülü kəndi ərazisində V-IX əsrlərə aid abidə aşkar edilib.

Tülü türbəsinin Şərq divarlarında aparılmış arxeoloji kəşfiyyat işləri nəticəsində onun Qafqaz Albaniyasının xristian abidəsinin zəng qülləsi olduğu müəyyən edilib. Ümumi uzunluğu 12 metr 70 santimetr olan Qafqaz Albaniyasına məxsus alban xristian abidəsi tədqiqata cəlb edilib.

Abidədə aparılan arxeoloji tədqiqatlar Azərbaycanda arxeoturizmin inkişafı, regionda dini rəngarəngliyin mövcud olması, abidənin qorunaraq gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından əhəmiyyətli. Bu isə onu göstərir ki, Qafqaz Albaniyasındakı müstəqil alban katolikluğu dövrünə aid, xristian dinini özündə əks etdirən yüzlərlə yerüstü və yeraltı abidə öz tədqiqatını gözləyir.

Ömürlük məhkumlar azad edilə bilirlər

Azərbaycanda ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası alanlar şərti olaraq cəzadan, o cümlədən, qismən və ya tamamilə əlavə cəzadan da azad edilə biləcəkdir. Bununla bağlı Azərbaycan Prezidentinin təqdimatı ilə Cinayət Məcəlləsinin 76-cı (Cəzadan şərti olaraq vaxtından əvvəl azad etmə) maddəsinin 1-ci bəndinə əlavələr təklif edilir. Layihəyə əsasən, məhkəmə islah işləri, hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma, azadlığın məhdudlaşdırılması, intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ya ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza çəkən şəxsin islah olunmaq üçün cəzanı tam çəkməsinə lüzum olmadığı qənaətinə gələrsə, onu cəzadan şərti olaraq, vaxtından əvvəl azad edə bilər. Bu halda şəxsin tamamilə və ya qismən əlavə cəzadan da azad edilməsi mümkündür.

BÖYÜK ALİM ANILDI

Oktyabrın 21-də Qusar rayonu ziyalılarının və elm adamlarının təşəbbüsü, rayon icra hakimiyyətinin təşkilatçılığı və bir sıra iş adamlarının dəstəyi ilə görkəmli alim, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Kərim Abdullaxali oğlu Kərimovun 100 illik yubileyi keçirilmişdir. Tədbir alimin doğma kəndi Hildə, onun adını daşıyan orta məktəbdə təntənəli şəkildə qeyd olunmuşdur.

Tədbirdən əvvəl ziyalılar ulu öndər Heydər Əliyevin rayon mərkəzində ucaldılmış heykəli önünə əklil qoymuşlar. Sonra onlar çiçək dəstələri ilə alimin məzarı üstünə gedib, onun unudulmaz xatirəsini anmışlar.

Hil kəndində keçirilən təntənəli yığıncaqda rayon ictimaiyyətinin nümayəndələri, Hil kəndinin ziyalıları ilə yanaşı, Bakıdan gəlmiş görkəmli ziyalılar, elm xadimləri, Kərim müəllimin həmkarları və yetirmələri iştirak etmişlər. Tədbiri Qusar Rayon İcra Hakimiyyəti başçısının müavini Elman Mustafayev açmışdır. «Bu gün biz haqlı olaraq Qusarla fəxr edə bilərik. Çünki Qusar nəinki Azərbaycanda, hətta bütün dünyada alimlər yurdu kimi ad qazanıb. Hələ orta əsrlərdə bu bölgədən çıxan alimlər ərəb ölkələrində, Türkiyədə və İranda tanınmışlar. Son illər qusarlı alimlərin sorağı Amerikadan, Fransadan, İngiltərədən, İspaniyadan, Yaponiyadan, Çindən və başqa ölkələrdən gəlir. Təkcə son 50 il ərzində Qusardan 150-dən çox elmlər doktoru və 500-ə yaxın elmlər namizədi çıxmışdır. 20-dən çox alim dünyanın ayrı-ayrı elmlər akademiyalarının üzvləridir,» – deyən natiq elin bayramına çevrilmiş Kərim Kərimovun 100 illik yubileyi münasibətilə hamını təbrik etmiş, yubilyarın elmi fəaliyyəti, qazandığı böyük elmi uğurlar haqqında məlumat vermişdir.

Sonra yubilyarın oğlu, Moskva Dövlət Universitetinin professoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, Moskvadan atasının yubiley tədbirində iştirak etmək üçün gəlmiş Rauf Kərimov ailəsi, doğmaları adından tədbirin təşkilatçılarna öz dərin minnətdarlığını bildirmişdir.

Kərim Abulxaliq oğlu Kərimov 1917-ci ildə Azərbaycan Respublikası Qusar rayonunun Hil kəndində anadan olmuşdur. 1936-cı ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) mexanika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuş və 1941-ci ildə buranı, 1950-ci ildə isə

Texnika elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi Kamal Abdullayev, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, AMEA-nın müxbir üzvü, professor Kamil Aydzadə, Milli Məclisin deputatı Azər Badamov, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru Əkbər Əliyev, «Samur» qəzetinin redaktoru, yazıçı-jurnalist Sədaqət Kərimova və başqaları çıxış edərək böyük alimin Azərbaycan və dünya elminə verdiyi töhfələr, onun insani keyfiyyətləri haqqında danışmışlar.

Sonra yubilyarın oğlu, Moskva Dövlət Universitetinin professoru, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, Moskvadan atasının yubiley tədbirində iştirak etmək üçün gəlmiş Rauf Kərimov ailəsi, doğmaları adından tədbirin təşkilatçılarna öz dərin minnətdarlığını bildirmişdir.

Kərim Abulxaliq oğlu Kərimov 1917-ci ildə Azərbaycan Respublikası Qusar rayonunun Hil kəndində anadan olmuşdur. 1936-cı ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) mexanika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuş və 1941-ci ildə buranı, 1950-ci ildə isə

Moskva Dövlət Universitetinin aspiranturasını bitirmişdir. 1950-1959-cu illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının (indiki AMEA-nın) Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunda elmi işlər aparmaqla bərabər o, eyni zamanda Azərbaycan EA-nın aspirantura şöbəsinə rəhbərlik etmişdir. 1959-cu ildən başlayaraq professor K.Kərimov Azərbaycan EA-nın Riyaziyyat və Mexanika İnstitutunun «Dinamik möhkəmlilik» labora-

K.A.Kərimovun elastik-plastik dalğalar nəzəriyyəsi əsasında aparılmışdır. Professor K.Kərimov tərəfindən işlənmiş ən müasir texnika ilə əlaqədar xüsusi təyinatlı elmi tədqiqatlar bütün dünya riyaziyyatçılarına məlumdur. 1973-cü ildən başlayaraq K.Kərimov Ç.İldırım adına Azərbaycan Politeknik İnstitutunda (indiki Azərbaycan Texniki Universiteti) «Tətbiqi və hesablama riyaziyyatı» kafedrasının

toriyasına rəhbərlik etmişdir. Laboratoriya materialların dinamik xassələrinin tədqiqi və tədqiqatlar üçün nəzəri əsaslar verilməsi ilə məşğul olmuşdur. Əvvəllər hər hansı eksperimental baza olmadığı üçün mexanika laboratoriyası yaradılmışdır. Burada materialların dinamik xassələrinin tədqiqi akademik X.A.Raxmatulinin və professor

yaradıcısı və rəhbəri olmuşdur. Professor K.Kərimov 100-dən artıq elmi əsərin müəllifidir. Onun yetişdirmələrindən 40 nəfər elmlər namizədi, 8 nəfər isə elmlər doktoru adına layiq görülmüşdür. Böyük alim Kərim Kərimov 1987-ci ildə vəfat etmişdir.

Ravil BABAYEV,
«Qusar» qəzetinin əməkdaşı

AZƏRBAYCAN TARİXÇİLƏRİ LƏZGİLƏR HAQQINDA

Məhəmməd həsən Vəlili (Baharlı) – *Bakı gimnaziyasında oxuduqdan sonra təhsilini Kiyev universitetində davam etdirmiş, Bakı Dövlət Universitetində dərslər demiş, 1919-cu ildə Azərbaycan Dövlət Bankına rəhbərlik etmiş, Sovet dövründə Dövlət Plan Komitəsində çalışmış tanınmış iqtisadçı alim. Ləzgilər haqqında fikirləri onun 1921-ci ildə Bakıda nəşr edilmiş «Azərbaycan. Coğrafi-təbii, etnoqrafik və iqtisadi mülahizə» kitabından götürülmüşdür.*

Ləzgilər... son zamanlarda xəzərlər tərəfindən və gigər türk tayfaları və iranlılar (farslar) tərəfindən sıxışdırılıb Qafqaziya dağlarına, yəni indiki Dağıstana çəkildilər. Ləzgi tayfaları burada müxtəlif millətlərin uzun müddət hakimiyyət sürməklərinə baxmayaraq, öz dillərini və əski xassələrinə mühafizə edə bildirdilər.

Təbiətin şəraiti mövcubincə, Qafqaziya dağlarında daimi sürətdə mütəfərriq halda bulunmağın nəticəsi bu oldu ki, ləzgilər müxtəlif dillərdə danışan çox tayfalara ayrıldılar.

...Uduullardan başqa, ləzgilərdən hapitlilər, kürelərin bir qismi

və avarlar da türkləşmişlər. Quba, Şamaxı və Zaqatala qzalarının dağlıq-şimal hissələri əhalisinin bir qismi də türkləşmiş ləzgilərdən ibarətdir. Bunları da simalarından və işlətməkdə olduqları ləzgi sözlərindən anlamaq olar.

Rəşid bəy İsmayılov – *tanınmış jurnalist, tarixçi və içtimai xadim. O, Azərbaycan Demokratik Respublikasının Nazirlər Şurasında məsul vəzifədə çalışmışdır. Ləzgilər haqqında fikirlərini özünün 1923-cü ildə işıq üzü görmüş «Azərbaycan tarixi» kitabında vermişdir.*

Müxtəlif fəthlərin bir çox əsrlərsürən hakimiyyətinə rəğmən ləzgilər Dağıstan dərələrində və təpələrində yaşayaraq, kendi lisanlarını, qədim sifət və xislətlərini hişf etməyə nail olmuşlar. Bir çox əsrlər dağlarda, daşlarda mərdüm giriz bir halda yaşayaraq ləzgilər pek çox qəbilələrə bölünüb, hər bir qəbilə məxsus bir lisana dara olmuşlar.

... Rusiya Qafqaza ayaq qoyar-qoymaz ləzgilər çar hökumətinə qarşı şüri və üsyanda bulunurdular. Dağıstanlılara qarşı hökumət min dürlü zülm və təzyiqtə yapırdı. Müstəmləkət

siyasətinin icrası üçün hökumət ləzgilərin torpaqlarını zəbt edib, mühacirlərə verirdi. Təqribən 60 sənə çar hökumətilə ləzgilərin mübarizəsi davam etdi.

Ləzgilər Şeyx Şamili müqəddəs bir vücut və mürid tanıyaraq və ona səmimən itaət edərək muma ileyhin rəyasəti altında uzun bir müddət qəribə bir mətanətlə çar hökumətilə vuruşuyurdular.

Ləzgilərin daimi hücum və təcavüzünü dəf üçün Baryatinski Dağıstanda çox qalalar və qaravulxanalar bina etmişdir.

Qəmərşah Cavadov – *tarixçi-etnoqraf və etnoloq. Tarix elmləri doktoru, professor Q.Cavadov 1992-1999-cu illərdə Azərbaycan EA Milli Mənasibətlər İnstitutunun Azərbaycanda yaşayan əsəyli xalqların sosial-mədəni həyatı şöbəsinə rəhbərlik edib. «Udilər» monoqrafiyasının (tarix elmləri doktoru Rauf Hüseynova müştərək), «Azərbaycanın əsəyli xalqları və milli azlıqları» kitabının və bir sıra digər kitabların müəllifidir.*

VI-VII əsrlərdə Lakzın (ləzgi çarlığının - red.) stabil ərasizi və etnik mənərəsi var idi. VII əsrdə

ərəb xilafəti bütün Dağıstanı və Lakzı özünə tabe edib, onların üzərinə illik mükəlləfiyyət qoydu.

X əsrdən etibarən Lakz Samur, Qurah, Çirac cayları boyunda yerləşən böyük əraziləri əhatə edirdi ki, burada ləzgilərlə yanaşı ləzgi dil qrupuna mənsub olan ağullar, rutullar və saxurlar da məskunlaşmışdılar. Həmin əsrdə sadalanan ərazilərin bir hissəsi Azərbaycan Şirvanşahları dövlətinin tabeliyinə keçdi. Şirvanşah Fəriburz 1074-cü ildə növbəti hücumu ilə Lakzın şərq və qərb hissəsini də ələ keçirdi, daha sonra isə bütünlükdə Lakzı özünə tabe etdirdi. 1075-ci ildə bütün Lakz çarlığı Şirvanşahlara tabe edildi.

Bir sıra tədqiqatçılar bu fikirlərdirlər ki, Şirvanın tarixi tək-cə azərbaycanlıların tarixi deyil, eləcə də ləzgilərin, saxurların və avarların tarixidir. Doğrudur, X əsrdə Şirvanın Cənubi Dağıstanla əlaqələrində gərginlik mövcud idi. Lakin XI əsrin ikinci yarısında Şirvanşahların hakimiyyəti burada daha da artdı. Şirvanşahlar dövlətinin Cənubi Dağıstanla, başlıca isə ləzgilərlə əlaqələri XIV-XVI əsrlərdə daha qüvvətləndi.

АРХИВРИН ГЕЛЕ АВАЗ

ЧАЗ АВУР МАД СА ЧІУРУ КЪАСТ

Пачагьлугьдин Урусатдин вахтунда лезгийрин кьилел гьихьтин мусибатар гьанатла, чи халкъ вири патарихъай гьикІ кукІвариз алахънатла субутзавай деллар квердавай мадни гзаф винел акъатзава. Кьилди чи хизанрихъ ва кьадардихъ галаз алакьалу бязи деллриз вил вегьен. Алатай девирра чяхъ гьихьтин хизанар авай? Чи кьадар гьикІ гьисабзавай? И суалриз гзаф жавабар кьезва. Чавай са шумуд хуьруьн мисалда XIX виш йисариз талукъ архивдин материалрал бинелу тир бязи жавабар гуз жеда.

XIX виш йисарин кьвед лагъай паюнилай гатумна урус пачагьдин эмирдалди лезги хуьрерин хизанра яшамеш жезвай агъалийрин кьилдин сиягьар туькьурнай. И сиягьрай а чІавуз лезги хуьрера агъалийрин кьадар гьикІ пара жезвайтла хьсандиз кьатгуз жезва. Тарихдин чешмейрай акъазвайвал, XIX виш йисарин эхирра чи чилерал хъайи урус ва кьечепатан уьлквейрин бязи сиягьатчийри лугъузвайвал, лезги хуьрера агъалияр кьве жуьреда - йигиндиз ва тїмил йигинвал кваз артух жезвай. И делил фикирда кьуна вичин агъалияр йигиндиз пара хъайи Кьуруш хуьруьн ва тїмил йигинвал кваз пара хъайи Игьир ва Балужа (КіурукІнар) хуьрерин сиягьриз вил вегьен. И сиягьар 1865-йисуз ва 1886-йисуз туькьурнавайбур я. (Дагъустан Республикадин Гьукуматдин Архив. Ф.21.Сиягь 5. Д.55. Ч.425-692).

Самур округдин Кьуруш хуьруьн 1865-йисан 1-январдиз авай сиягьдив гекъигайла ина 480 кІвал ва са гьакьванни хизанар авай. Санлай хуьре 1865 инсан яшамеш жезвай. 1886-йисуз, яни кьвед лагъай гилера туькьурнавай сиягьда кІвалерин (хизанрин) кьадар 715-дав, агъалийрин кьадар 5400 касдив агакьнава. 21 йисан кьене кІвалерин кьадар 48%, инсанрин кьадар лагъайтла, тахминан пудра пара хъанва.

Сиягьрай акъазвайвал, а чІавуз гзаф лезги хизанар кьалинбур тир. 1886-йисуз Кьурушдал 8 касдикай ибарат тир 100 хизан, 9 касдикай ибарат тир 60 хизан, 10 кас агудзавай 62 хизан, 14-17 касдикай туькІвенвай 40 хизан алай. 12 хизандин гьар сада 18-25 кас яшамеш жезвай. Селиман хва Алиман ва Али Аскеран хва Кьарадин хизанрин гьар сада 25 кас авай. (Килиг: ДРГь.А.Ф.21. Сиягь 5. Д.55).

Архивдин материалрай малум жезвайвал, чи хуьрера гзаф йисара яшамеш жезвай инсанарни тїмил авачир. 1892-йисуз Кьурушдал хъайи машгьур географ А.В.Пастухова малумат гайивал, а чІавуз ина чпин яшар 90-120 тир 25, 80 тир 200-далай гзаф инсанар яшамеш жезвай.

Самур округдик акатзавай Игьир ва Балужа (КіурукІнар) хуьрерин агъалияр Кьурушрив гекъигайла са

акъван йигиндиз артух жезвачир. ГьакІ ятІани 1865-йисалай тафаватлгьирдал кІвалерин кьадар 18-23%, агъалийрин кьадар 1,5-2 гьилера артух хъанай. 1886-йисуз Игьир хуьре 156 кІвал (хизан) авай. Ина 8 касдикай ибарат тир 30, 12 касдикай ибарат тир 12, гьакІни 15 кас агудзавай 12 ва 20-21 касдикай туькІвенвай 4 хизан яшамеш жезвай. Мегьамед Челебидин хизан лагъайтла, 38 касдикай ибарат тир. (Килиг: ДРГь.А.Ф.21. Сиягь 5. Д.55).

КіурукІнар хуьруьн 1886-йисан 1-январдиз авай сиягьдив гекъигайла, ина 76 кІвал (хизан) авай. 24 хизандин гьар сада 8-10 кас яшамеш жезвай. Амай хизанар 5-7 касдикай туькІвейбур тир.

Гьа икІ, чна са шумуд йисан кьене Самур округдик акатзавай хуьрерикай 40 хуьруьн сиягьар тупІалай аву-

на. А хуьрерин 60% чпихъ 200-300 кІвал, 25% 150-200 кІвал, амайбур 70-120 кІвал авайбур я. Гьар сада 60-80 кІвал авай са шумуд дагьдин хуьрер хкатайтІа, а чІавуз Самур округдин хуьрерин чІехи пай чпихъ 200 ва адалай гзаф кІвалер авай хуьрер тир.

Гьа ихьтин деллриз, чи агъалийрин кьадар датІана пара хьуниз килиг тавуна урус пачагьдин гьилибанри лугъуз тежедай хьтин кьалпвилериз рехъ ганва. 1850-йисан документра кьалурнавайвал, а чІавуз Самур округдик 53 хуьр акатзавай. Округдин анжах Ахтыпара, Алтыпара ва Докъузпара магьалрин 45 хуьре 73 агъзур агъалияр яшамеш жезвай. 1886-йисуз, яни 36 йис алатайдалай кьулухъ абурун кьадар 78 агъзур тирди, яни 5 агъзур кас артух хъанвайди кьалурнава. Им чрай вечрез хуьруьн гьидай рекъем я. Куьре округда 80 агъзур кьван агъалияр авай.

1897-йисуз Урусатда агъалияр кхьидайла Самур округда 48055, Куьре округда 55233 кас, вири санлай 103288 лезгийр яшамеш жезвайди кьалурнава. Гьа икІ, статистикадин деллралди 1886-йисуз кьве округда авай 158 агъзур лезгийрин кьадар 55 агъзур кьван тїмиларнава. Чна тухвай ахтармишунрай малум жезвайвал, 1865-йисалай 1897-йисал

къведалди урус чиновникри Кьуба пад галачиз анжах Куьре пата лезгийрин кьадар кьудра тїмиларнава. Им Кьафкъаздин дяведин вахтунда урус чапхунчийрихъ галаз кьегьалвилелди женг чІугур лезгийрикай кьисас кьахчун тир. Имам Шамилан гьерекат муьтІугьарайдалай кьулухъ Куьре ва Кьуба патай Туьркиядиз суьргуьн авур 200 агъзурдав агакьна лезгийрин кьадар са сиягьдани кьалурнавач. 1897-йисуз лагъайтла, Куьре пата лезгийрин кьадар статискади кьалурнавай 103 288 кас ваъ, 183 агъзур касдилай гзаф тир.

Машгьур урус этнограф Л.И.Лаврова кхьизвайвал, Совет гьукуматдин сифте йисара Кьурагьа чеб 30 касдикай ибарат тир са шумуд хизан авай. XIX виш йисарин эхирралди лезгийрин Ахцегь, Кьасумхуьр хьтин меркезра, Миграгь, Кіири, Мацар, КІварчагь, Луткун, Курхуьр, Чилихъ, Мискискар хьтин хуьрера ва маса чкайра чеб 15-17 касдикай ибарат тир хизанар генани гзаф дуьшуьш жезвай. Са бязи хизанар кьалин хьунин себеб ина мехьерарнавай пудкьуд стхадин хизанар санал яшамеш хьунухъ тир. XIX виш йисарин эхирра ихьтин хизанар кьери жез гатумна. (Килиг: Лавров Л.И. Народы Кавказа. М., 1960. С.513).

Чехи лезги хизанар кьери хьунихъ са шумуд себеб авай. Кьилин себебрикай сад пачагьлугьдин Урусатди лезгийр яшамеш жезвай районриз фикир тагун тир. Ина халкъдин сагьламвал хуьн патал са медпункт кьванни авачир. Гьавилай Л.И.Лаврова вичин «Лезгийр» очеркда кхьенай: «Пегъуьн - тиф, дифтерия, скарлатина ва маса галукьдай азарар вишералди инсанрин эхирдиз акъатна. 1892-йисуз Куьре округда тегъуьн галукьай 5608 касдикай 2591 кас, Самур округда 2968 касдикай 1429 кас кьена. Дагьларин ценерив гвай хуьрериз атай цІаяр чІехи мусибатриз элкьвена. Гилан Кьасумхуьруьн райондин Агьа СтІал, Юкьван СтІал, Вни СтІал, Кьазмаяр хьтин хуьрерин агъалийриз, санлай и райондин 90 процентдив агакьна агъалийриз цІаяр атана. 1917-йисалди Дагъустандин лезги чилерал яшамеш жезвай вири агъалийриз анжах кьве духтурди кьуллугъзавай.» (Килиг: Мад гьана, ч. 516-517).

Архивдин материалрай малум жезвайвал, 1912-1916-йисара лезгийрин 130-далай гзаф хуьрериз цІаяр атанай. Урус пачагьдин гьилибанри и баладин вилик пад кьун паталди са чарани акуначир ва гьавилай 14 агъзур кьван лезгийр тегъуьндикай телеф хъанай. Гьа и жуьредин геноцид кьиле тухуналди урус пачагьди Кьафкъаздин дяведа вичин азадвал патал женг чІугур лезги халкъдилай кьисас кьахчуна.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

ЧИ МАНИЙРИН АЛАМАТ

1862-йисуз Москвада «Кьафкъаздин махар, кьисаяр ва манияр» ктаб туькьурна чапдай акъудай Е.Булавинади лезги манияр халкъдин чІал ва руьгь хуьзвай хазинадив гекъигнай. Гьакьикъатдани, чи манияр чи чІал хуьз куьмек гузвай виридалайни хьсан такьатрикай сад тирди сир туш. Ингье чи манийри неинки лезги чІал, гьакІ чи чІалан группадик акатзавай маса чІаларни хуьз куьмек гузва. Кьилди лезги манийри, бендери табасаран чІалаз гьикІ кьуват ганатла лугъуз кІанзава.

Урусин этнограф Л.И.Лаврова вичин «Этнография Кавказа» (Ленинград, 1982) ктабда кхьенай хьи, маса чІалари квердавай табасаран чІал арадай акъудзава. Тарихчи М.М.Ихилова лагъайвал, ам арадай акъат тавунин себеб лезги чІал хъана. Табасаранвийр лезги чІалал рахуни абуруз чпин чІал хуьдай мумкинвал гана. Са гафуналди,

лезги чІал табасаранвийр паталди кьалхан хъана.

Табасаранвийриз чпин чІал хуьз чи манийри генани муькувай куьмек гана. Гьасан Алкъвадарвиди вичин «Асари Дагъустан» ктабда кхьейвал, абуру чпин чІалалди махар ва манияр туькьурзавачир, халкъдин чІехи пай хайи чІал кваз такьуна лезги ва азербайжан чІаларал рахазвай. Гьатта абурун дишегьлийрини мехьерик ва тазиятдик чпин чІалалди шад ва гьамлу манияр лугъудачир. Абуру и манияр лезгидалди лугъудай. 1941-йисуз жегьил табасаранви шаиррин ширирикай ибарат тир «ЦІийи кюкйир» («ЦІийи цуьквер») тІвар ганвай кІватІал чапдай акъудай табасаранви шаир ва фольклордин пешекар Б.Митарова гьахьлу яз лагъанай хьи, «табасаранвийрихъ манияр авачир ва гьавилай лезги манияр лугъузвай, и карди лагъайтла, абуруз хайи чІал хуьдай мумкинвал гузвай.» Гуьгьуьнлай чи манийрин аламадикай маса табасаранви авторрини чпин фикирар лагъанай. Мегьамед Кьурбанова 1986-йисуз Магьачкъалада чапдай акъудай вичин «Поэтическое наследие дореволюционного Табасарана» ктабда кхьенва: «Лезги чІалалди манияр вири Кьибле ва Вни Табасарандин хуьрерин, гьакІ Кефер Табасарандин гзаф хуьрерин агъалийрин арада гегьеншдиз чІанва.»

Гьа и авторди кхьизвайвал, XVII-XVIII виш йисара чІалан жигьетдай табасаранвийриз хайи тир лезги манияр, баядар кьилий-кьилди халкъдин арада гегьеншдиз чІанва ва гуьгьуьнлай лезгийрин мецин эсеррин бинедаллаз табасаранвийрин фольклордин чешнеяр арадал кьез гатумна. Авторди хиве кьазвайвал, санлай табасаранвийрин манияр, бендер лезги ва табасаран чІаларин синтез я. Лезги манийри табасаранвийриз гьам чпин манияр арадал гьиз, гьамни хайи чІал хуьз куьмек гана.

М.Кьурбанова малумат гузвайвал, алай вахтунда табасаранвийрин фольклорда лезгийрин вишералди муьгуьуббатдин, мехьерин манияр ва ишелар ава. Абуру чи «Билдир беневша», «Ша вун чи багьдиз», «Магьи дилбер чан», «Кьакьан дагьлар» ва маса халкъдин мнайрикайни гегьеншдиз менфят кьачузва. Акъазвайвал, табасаранвийри лезги чІалан ва лезги манийрин кьуват хьсандиз кьатгузва ва абурун куьмекдалди чпин хайи чІал, меденият хьун ва вилик тухун патал вири жуьредин алахьунар ийизва.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ДАГЪЛАР ГЪАРИКИ Я

Хайи халкъдал дамах авун риклин эвер яз Кцариз кланивал, ам хуьзвай дагъларин акунрал гьейранвал теснифай твар-ван авай шаир Иззет Шерифова са береда кхъенай:

*Лекь рагарин, цегь синерин иес я,
Абурун твар къадач дагълар галагиз.
Гьабур дагъдин, дагъ гьабурун мирес я,
Дагълар гъарикл жеда абур авачиз!*

Дидедиз хъайи 90 йис мукъвара тамам жезвай Иззет Шерифов чи поэзиядин лекъерикай тир. Ам авачиз чи дагълар кье гъарикл я. Вичин уьмуьр хайи халкъдиз бахш авур, чаз эменни яз камаллу царар тур и зурба шаирдин агъадихъ галай царар фад-фад риклел кхведа зи:

*Ширир гелер я, чаз и дуьньядал
Акур къван затларин, феи рекьерин.
Квачерин, гьилерин гелер чур жеда,
Ширир амукъда къене риклерин.*

И рубаи Иззет Шерифован 1980-йисуз Бакудин «Язычи» чапханада басма хъайи «Къудар» ктабдай я. А ктаб аз гзафни-гзаф багъа я, вучиз лагъайтла ам шаирди са береда вичин гьилералди зав вуганай. Уьмуьрдин гьаларикай, кьиле физвай вакъайрикай, инсанрин кьилихрикай, абурун риклин дегънейра къатканвай эрзиманрикай веревирдер тир и рубаир дуьньядиз философдин вилералди килигзавай са шаирдин риклин гъарай я. Ругъдин къакъанвиллиз, къенивиллиз, михивиллиз эвер гузвай зар алай гьиссерикай туькьурнавай и рубаириз лезги эдебиятдин жавагъирир лугъуз жеда.

*Уьмуьрдикай хиялармир къадарсуз,
Вун фикирин занвиллик кумукъда.
Дуьньядилай фида инсан хабарсуз,
Писвилерни хъсанвилер амукъда...*

Икъван гагъди Иззет Шерифован яратмишунрикай кхъенвай гзаф авторри ам баснийрин устад хъиз къалурнаватлани, шаирдин рубаир тупалай авунвач. Ингъе шаирдин устадвал, адан фикирин деринвал, члалан михивал, рифмайрин иервални дигайвал и рубаиргай гьасятда къатлуда абур клелай касди. Шаирдин члалара девирдин гъава, шаирдин ватандашвилдин майилар, татугайвилер негъ авун, пакагъан къак умуд кутун ава.

*Пайи-паяр хъанвай бязи миллетар,
Къушар яни кутаз къуна къефесда?
Эхайтлани заманадин зиллетар,
Ава абур азад хъунин гьевесда!*

Хъсандни писди, лаудни чулавди, верцидни туькьуьлди, кланивални такланвал, садвални чаравал вилералди акур рехи касдин дуьньякъатлунар, фикир-фагъумар ава адан цларара:

*Чарадан кичи ампис-ампис атайла,
Са клус гана алудда ам кьилелай.
Кеф гудачни жуван ампад къадайла,
Чехи авур, фу гуз жуван гьилелай...*

Шаирдин гъар са рубаидив адан уьмуьрдин са гел хъиз агатиз жеда. И гелерай тларал къвахъзава. Адан Шагъ дагъдин жив ацукъай куклуш хъиз рехи хъанвай кьил, гъам ацай вилер аквада ваз и ктабдай. А чарарай шаирдин векъи, виклегъ ван чклизва:

*Хаинвилдин къастар аваз фикирда,
Фасикъ, на аз тавур къвалах къехуьнна.
Са тар къванни цун тавуна уьмуьрда,
Зи тарарин дубулар на эгъуьнна.*

Эхъ, шаирдин кьилихарни риклин къастар адан ширирай хъиз санайни чириз жедач. Вучиз лагъайтла халисан ширирихъ таб жедач. Абуру рикликай яд хъванвайвилей

рикленни ацукъда. Тал вуч ятла тийижир касдивай тларалдик кхъиз жедач:

*Гъар са касдин уьмуьр гъевчи мискъал я,
Бегъерлу кас вирибуруз аквада.
Бубайрилай аламай са мисал я:
Майва алай тара лаини аквада!*

Иззет Шерифов 1927-йисуз Кцара твар-ван авай инкъилабчи, маарифчи, шаир, камалэгъли хъиз сейли хъайи, «Нуреддин буба» тварцелди элдиз клани тир Нуреддин Шерифован хизанда дидедиз хъана. И хизанда чехи хъайи Селимади, Ремзияди, Гьикмета, Иззета ва Алияди маарифчилдин алакьунар чпин бубадивай ирс яз къачунай. Къве ваха - Селимадини Алияди Азербайжан Республикадин чирвилер гудай музей шумудни са кьиметлу экспонатралди девлетлу авунай. Арабдалди кхъенвай гзаф документар азербайжан члала элкъуьрай Селима Шерифова вирида гьуьрметдалди риклел хкида. Ам са шумуд йис инлай вилик 87 йиса аваз рагъметдиз фена. Алия Шерифовадин лагъайтла, 89 йис тамам хъанва. 51 йисуз музейдин фондуниз регъбервал гайи и дишегълидиз

2006-йисуз Республикадин Президентдин серенжемдалди «Терекъкъи» медал гана.

Ватандин Чехи даяе къарагъайла гьиле яракъ къуна даяедиз феи Ремзияди вичин уьмуьрдин эхирдалди медсестравиле къвалахна инсанриз къуллугъна. Дяведа хъайи, концлагердин яцарай акъатай Гьикмета Сумгаитда эцигунрин пешекарди хъиз гьуьрмет къазанмишна.

Иззетаз лагъайтла, бубадилай мадни са ирс амукънай, женгчивал.

*Лув гурай цаварал ругъдин гимиди,
Герекни туш адаз гилтлани къефес.
Бахтлу хъун патал чаз вуч я кимиди? –
Азад чил, михъи цав, ярдин хуш нефес!*

Ибур азадвилехъ къанех тир жегъил касдин рикляй куьз хъанвай экуь цларар я.

Келунан гзафни-гзаф рикл алай Иззет Шерифова сифте Ленинграддин Гьуьлерин Училище, гуьгъуьнлай Азербайжандин М.Ф.Ахундован тварунихъ галай Члаларин Педагогикадин Институт акъалтларнай. 1954-1963-йисара ада Кцар районда муаллимвиле ва РОНО-дин инспекторвиле къвалахнай.

1959-йисуз Кцара чи твар-ван авай къелемэгъли, зурба ватанперес Забит Ризванован регъбервилек кваз «Риклин гаф» къватлал арадиз атайла адак къуьн кутур, лезги члал хуьн патал женгиниз экъечлай ксарикай садни Иззет Шерифов тир. И гъахъ вине къадай, гаф чинал лугъудай, кичи тийижир кас къватлалдин таъсиб чулгузвайбурукай сад хъиз даглана къвенкъе жедай. Гуьгъуьнлай ам Сумгаитдиз куьч хъана. 1963-1990-йисара ада гьукуматдин Хлорпроект заводдин Сумгаитдин филиалда илимдинни техникадин информациядин сектордиз регъбервал ганай.

Жегъил члалай къелемдив эгечлай

И.Шерифован ширир «Мундуз» къул алаз кхъей халкъдин дердийриз талуькарнавай макъалаяр Дагъустандин газетринни журналрин чинриз акъатзавай. Ингъе «Риклин гаф» къватлалдик квай вири кцарвийрин хъиз, Иззет Шерифован тларабунни Азербайжанда лезги члалал газетар, журналар, ктабар басма хъунухъ тир.

1990-йисуз Бакудин «Азернешр» чапханада кьилди лезги ктабар чапдай акъудун патал «Хважамжам» редакция тешкил хъайила аниз Иззет Шерифов кьилин редакторвиле тайинарун дуьшуьшдин кар тушир. Ам виликан йисара Бакуда чап хъанвай са къадар ктабрин редактор тир. 1975-йисуз Лезги Няметан Бакуда чап хъайи «Зегъметдикай баядар», Ядуллагъ Шейдаеван «Седефар алай тар» ва маса ктабарни и сиягъдик акатзава. 1990-1992-йисара Иззет муаллимдин регъбервилек кваз Бакуда лезги члалал са шумуд ктаб акъатнай.

Бакудин XII виш йисарин Лезги мисклиндин твар арадал кхун патал ада ва маса къегъал ксарин авур алахъунар себеб яз и мисклиндин твар арадал кханай.

Шаирдин сад лагъай ктаб 1966-йисуз Бакуда чап хъайи «Тиб-тлаб» твар алай баснийрин къватлал я. Пешекарри къейд авурвал, ибур Крылован баснийрин къведай хътин дерин мана-метлебдин эсерар я. 1980-йисуз «Къудар», 1993-йисуз «Аслан даим ксанайтла» ктабар басма хъана. Шаирдин са къадар ширир Бакуда лезги члалал экв акур «Бахтунин эквер», «Бахтатар чил» къватлалризни акъатнай.

Гуьгъуьнлай Дагъустандин Дербент шегъердиз куьч хъайи И.Шерифова «Юждаг» университетда муаллимвал авунай. Ина адаз албанистика кафедралдин профессорвилдин твар ганай.

И.Шерифован хтул, алай вахтунда адакай ктаб кхъизвай шаир-журналист Гьилал Аскерован риклел кхунар: «Садра халу «Риклин гаф» къватлалдик экечнавай къелемэгълийрихъ галаз санал Магъачкъаладиз фенай. Дагъустандин Кхъирагрин Союзда абур агъулрин, табасаранрин зарийрихъ галаз ихтилатзавай. И члавуз Дагъустандин халкъдин шаир, союздин кьил Расул Гьамзатову абурвал агатна лагъана:

– Огъо, мад лезгийр вири санал къватл хъанва, мад вири лезги члалал рахазва...

Халуди вич квадарнач:

– Расул Гьамзатович, чунни аварар туш къван, цемужуьд члалал рахаз. Бес лезгидал тахъана, монгол члалал рахадани чун?!

Расула сифте кьил галтадна, ахпа сивел хъвер алаз лагъана:

– Гъахъ гафуниз нивай вуч лугъуз жеда... Вун вучиз дуьз рахазватла чидани? Заз ушар я лугъуз. Заз гуьзгъудай жув акур хъиз хъана...

И ушарвал гзафбуру къатланвай. Азербайжандин кхъирагри литературадин

межлисар кьиле тухудайла Иззет халудизни эвердай ва зарафатдалди лугъудай:

– Ша вунни чахъ галаз. Чна жемьатдиз вун Расул Гьамзатов я лугъуда, чи мярекатдин гьуьрметни кхаж жеда.

– Ваъ, стха, - лугъудай халуди, - Расул-Расул я, зун - зун."

Иззет Шерифован уьмуьрдин юлдаш вичин ими Сейфеддинан руш Эльмира тир. И чина рагъ авай иер дишегъли вини дережадин чирвилер авай библиограф тир. Иззет Шерифован вишералди кьиметлу ктабар авай ктабхана ада картотека туькьурна гуьнгъуна хтунай. Эльмира гъакли гьилик берекат квай, мез ширин халисан кайвани тир. И хизанда ислягъвал, кланивал авай. Ингъе аялрикай рикл динж хъанач абурун. Вад аялдикай пуд къепинамаз къена. Вичихъ манияр, макъамар туькьурдай алакьун авай Фериде 30 йиса аваз рагъметдиз фена. Дербентдин педколледждин твар-ван авай муаллим тир Шериф гъакли хъсан чулгувар тир. Ам Иззет муаллимдин гзаф рикл алай велел тир. «Зун 5-майдиз хайиди я, амма Шериф хъайи югъ – 21-ноябрь за жуван къвед лагъай хайи югъ хъиз къабулнава», - лугъудай ада.

*Гъевчи тарар гар акъурла каквада,
Чехи тара гьисс ийидач тлурфанар.
Жегъил члавуз гьамиша тик къекъведа,
Куьзюь кьилляй какур жеда инсанар.*

И цларар къелемдиз къачудайла къуьзувилдин гъава вичив галуькнавачиртлани философ-шаирди уьмуьрдихъ рагъдан авайдини гьисс авунвай. Иззет Шерифов 2003-йисуз рагъметдиз фена.

*Кландатла къекъуьгъ гъакл вун виш уьлкведа,
Лув гана экъечла лап вацран винел.
Вахт къведа, элкъвена вун жув хкведа,
Дидеди ваз уьмуьр, нек гайи чилел -*

лагъай шаир вичин рикл алай диде ватан Кцара ваъ, Дербентда кучукна.

Адан рикл алай хци Шерифа лагъайтла, 42 йиса аваз вилер мичина. Гена и кьиникъ акунач касдиз, эхиз жечир адавай и чаравал. Риклел баладин сагъ тежер хер хъайи Эльмиради лагъайтла, са йисалай вичин дуьнья дегишарна.

Гьикъван кверра гьатнатлани, уьмуьрди гьикъван басрухар ганатлани ругъдин къакъанвал квадарнач Иззет муаллимди. Рикл гьамари чуьквейла къелемдиз дерт ахъайна ада:

*– Кьиникъ вуч я? – Жузуна зи дустуни.
– Ам раталай элкъвей хътин мисал я.
Цай къазмачтла пакад ийкъан къастуни,
Уьмуьрдикай вучда вуна усал яз?*

Лезги, урус, азербайжан члаларал фасагъатдиз рахадай, лезги члалал хуралай ширир келлиз пара кландай, фад-фад верци зарафатрал илигдай, мандалинадал хъсандиз ягъидай и кас ам чидайбуру вирида сад хъиз къабулдачир. Вичин гаф халисан лезгиди хъиз чинал лугъудай кьилихар авайвилей садбурувай адан гафар хъуьткъуьнлиз жедачир. Ингъе и касдин лезгивилел, ватанпересвилел, гъакли халисан шаир хъунал садани шак гьидачир.

*Макъам къведа, асклан жеда синерни,
Тебиатди цийи либас алуьлда.
Цару жеда сиясар, динерни,
Амма эллер гьа эллер яз амукъда!*

– лагъанай са береда шаирди. Шаирдиз рикляй клани тир а эллер – лезги члални поэзия клани инсанар Иззет Шерифован ширирив цийикла, адан риклин гъарай къатлана эгечинайтла хупи суваб жедай. Аллагъди рагъмет авурай ваз, Иззет муаллим!

В ПОИСКАХ ТАЛАНТОВ

22 октября в ресторане Passage города Баку состоялось мероприятие «В поисках талантов» («İstedadlar sorağında»), организатором и автором которого выступил молодой и талантливый писатель Зия Сафарбеков. Конкурсное мероприятие прошло в два этапа. Каждый из 36-ти конкурсантов в течении 3-х минут читал свои стихи и маленькие

рассказы. Зрители и профессиональное жюри оценивали участников по пятибалльной шкале. Среди членов жюри присутствовали внучка известного азербайджанского мецената Агамусы Нагиева, доктор исторических наук, писатель Диляра Нагиева, журналист, писатель и главный редактор газеты «Самур» Седагет Керимова, сценарист

фильма «Вперед генералов», в съемках которого принимают участие Азербайджан, Россия и Франция - Анар Омаров и преподаватель азербайджанского языка и литературы школы №244 города Баку Солмаз Азимова.

Во второй этап перешли 7 участников. Позже определилась лучшая тройка участников, ну а победительницей стала молодая и талантливая Нигяр Азимова, с эмоциональным и весьма неординарным выступлением.

Победительница получила в подарок телефон Samsung. Занявший 2-ое место Физули Вагифоглу стал обладателем LenovoTab. Ризван Садыгов, занявший 3-е место, также получил подарок от магазина SatelTelecom.

Поддержать молодые таланты пришли более 150-

Зия Сафарбеков

Нигяр Азимова

ти зрителей. Среди них были учителя, писатели, журналисты, известный КВН-щик Бахрам Багирзаде.

«Это был наш первый опыт, и мы постараемся проводить подобные конкурсы и в дальнейшем, ибо очень важно раскрыть талант нашей молодежи, собрать духовно родных людей вместе. Это очень важно для будущего развития азербайджанской литературы. Впервые я увидел подобный

конкурс в Перми, на встрече молодых писателей. Вряде стран Европы я не раз присутствовал на таких встречах. Я просто задался вопросом, почему бы и в Азербайджане не проводить столь полезное мероприятие? Я благодарен всем участникам и тем, кто пришел их поддерживать. Нам необходимо научиться замечать и ценить талантливых людей», - отметил Зия Сафарбеков.

SAMURPRESS

О НАС ПИСАЛИ...

ОДЕЖДА ЛЕЗГИН В XIX ВЕКЕ

Лезгинский мужской костюм состоял из нижней бязевой рубахи (на подкладке до пояса), темных шаровар, бешмета, черкески, папахи, шубы и т.д. Черкеску (чухва) надевали чаще всего на праздники или отправляясь в дорогу. Черкеска подпоясывалась серебряным поясом, изготовлявшимся местными мастерами из селений Ахты и Икра.

Повседневной верхней одеждой служил валчагъ (род бешмета), носившийся не только мужчинами, но и женщинами и детьми. Валчагъ шили на подкладке со стоячим воротником. На груди он застегивался железными крючками. Носили его как летом, так и зимой. Головным убором служила папаха (бармак), причем праздничная делалась из черного или серого каракуля, простая - из овчины. Большие папахи чаще, чем в других местах Дагестана, шили без матерчатого верха - целиком из меха. В пути и в ненастную погоду надевали башлык из верблюжьей шерсти. Шубы носили двух видов: кавал - широкий длинный тулуп с большим отложным воротником и суживающимися вниз длинными фиктивными рукавами и клурт - более легкая шуба, надевавшаяся в дорогу и на работу...

Наиболее распространенным видом рабочей обуви у лезгин являлся шаламар - обувь типа поршней из сыромятной кожи вола или буйвола, носившаяся почти круглый год...

Существенной особенностью мужского костюма лезгин были плотно связанные из шерсти сапоги с острым загибающимся сверху носком, обычно украшенные ярким, выполненным разноцветными нитками, орнаментом. Широкие распространение получили и шерстяные носки, которые делали из разноцветных ниток (мужские носки отличаются от женских более крупным и не столь ярким узором). Носки с цветными узорами распространены в Дагестане только

на территории собственно лезгин и других народов лезгинской группы. Особенно славятся своими красочными узорами и изяществом ахтынские носки...

Национальный костюм лезгинок состоит из натальной белой рубахи, красных, черных, желтых или синих шаровар, надеваемых под рубаху, длинного платья тех же цветов,

бешмета, пестро орнаментированных вязанных из шерсти носков, которые часто носят без обуви, кожаных поршней, бараньих тулупов с фиктивными рукавами. Головным убором служит чухта (шуткью), поверх которой надевают платок: часто носят только платок, без чухты... Распространено ношение колец и серег; в дальних горных селениях встречаются платья, украшенные нашитыми серебряными монетами.

Л.И.ЛАВРОВ. Народы Кавказа. М., 1960. С. 511-512.

НА КАКОМ ЯЗЫКЕ ГОВОРЯТ БОЛЬШЕ ВСЕГО ЛЮДЕЙ?

Так выглядит ТОП-10 самых распространенных языков на планете:

Немецкий – родной для 78,1 млн человек

Этот язык распространён в Евросоюзе и нередко используется в деловом общении. Однако существует большая вероятность того, что скоро немецкий сдаст позиции ещё больше – население Германии уменьшается, и английский в стране становится всё более популярным. Правда, немецкий язык имеет статус официального ещё и в Австрии, Бельгии, Швейцарии, Люксембурге и Лихтенштейне.

Японский – родной для 128 млн

Япония занимает заметное место в мировой экономике, так что и на её языке говорит всё больше иностранцев. Кстати, японский язык на третьем месте по распространённости в интернете: процент веб-сайтов на японском составляет 5,7%. А обгоняет его русский с 6,1%. Сама Япония – настолько густонаселённая страна, что совсем немного уступает России по численности населения.

Русский – родной для 166 млн

Самый распространённый славянский язык, официальный также в Беларуси, Киргизии, Казахстане, Таджикистане и в нескольких непризнанных и частично признанных государствах. Другие страны тоже полны русскоязычных эмигрантов, потому этот язык мы можем услышать повсюду. А ещё русский – один из шести рабочих языков ООН.

Бенгальский – родной для 189 млн

На бенгальском разговаривают в Бангладеш, где население составляет более 120 млн

человек. Плюс этот язык является официальным в индийских штатах и на территории Западной Бенгалии, Трипуре, Андаманских и Никобарских островах. Численность населения в этих краях повышается крайне стремительно.

Португальский – родной для 203 млн

Этот язык популярен за счёт того, что он, наряду с испанским, является официальным в странах Южной Америки и Африки: в Бразилии (а эта страна, кстати, на пятом месте в мире по числу населения), Анголе, Мозамбике и других странах Содружества — союза Португалии и её бывших колоний.

Арабский – родной для 242 млн

На этом языке говорит множество стран Северной Африки и Ближнего Востока (их ещё называют Арабским миром). Не стоит забывать и о том, что именно на арабском языке написан Коран. В 1974 года арабский стал шестым официальным языком в ООН.

Английский – родной для 335 млн

А вот и международный язык. Конечно же, на нём сейчас говорит гораздо больше народу, но статистика есть статистика. На самом же деле, язык Шекспира знают и свободно на нём разговаривают около 1,5 млрд человек. Как и в случае с португальским, английский – официальный язык во многих бывших колониях Британии.

Испанский – родной для 399 млн

Ещё один язык, распространившийся по миру вместе с завоевателями. На нём говорят не только в Испании, но и в Мексике, Испании, Колумбии, Аргентине, а также испанский

можно услышать из уст 35 млн жителей США.

Хинди – родной для 490 млн

Это официальный язык Индии, хотя там значительная доля населения предпочитает говорить либо на бенгальском, либо на английском, либо на каком-либо местном наречии (в Индии больше двух десятков официальных языков). Однако индусов так много, что хинди всё равно вырвался на лидирующие позиции. Любопытно, что из-за сложности подсчёта населения количество людей, для которых хинди – родной, тоже сложно посчитать. Потому где-то указывают цифру в 260 млн, а где-то – в 490 млн.

Какой язык самый распространённый в мире?

Китайский – самый распространённый язык в мире.

Просто потому, что в Китае живёт более 1,38 млрд человек. Кроме того, китайский (точнее, мандаринское наречие) – официальный язык ещё и в Тайвани и Сингапуре. Кстати, официальные документы на этом языке печатают и в США – там живёт множество китайцев, образовавших целые диаспоры.

Многие полагают, что скоро Китай станет новой мировой сверхдержавой, так что вполне вероятно, что и мандаринское наречие будет новым международным языком. Впрочем, уже сейчас, в силу расширения торговых отношений Китая, на языке Поднебесной говорит всё больше и больше человек. XXI век ознаменовался бумом изучения китайского языка, ставшего модной тенденцией.

Подготовила к печати АЗИЗРИН Севда

ЧАЗ ИХЪТИН КТАБАР КІАНЗАВА

Халкъдин мецин эсеррихъ гелкъезвай вири пешекарри хиве къазвайвал, лезгийрин фольклорда виридалайни гзаф манияр ава. Чна баядар, бендер, къуд цларар хътин тварар ганвай и мецин эсерар шумудни са ктабриз, журналриз, кватгалриз акъатнава. Фольклор кватгунин кардив рикивай эгечлай чи бязи пешекарри халкъдивай вишералди манияр ва маса мецин эсерар кватгана. Анжах чи машгур шаир Забит Ризванова Кцлар Райондин Халкъдин Яратмишунрин Квалдин директорвиле квалалахъ йисара 20 агъзур мани, вишералди къаравилияр ва махар кватгана. 2003-йисуз Ризван Ризванова Забит муаллимди кватгалай манийрикай тукъузнавай «Къибле патан лезгийрин манияр» твар ганвай ктабдин I жилд чапдай акъудна.

Советрин девирда манияр кватгунин кардик Гъажибег Гъажибегова, Агъалар Гъажиева, Мегъамед Гъажиева, Айбике Гъажиева, Фируза Вагъабовди, Гъажи Гашарова ва масадбуру чехи пай кутуна. Гъайиф хъи, икъван крар кыле тухванатгана, чи манияр гъеле кватгана кутыгнавач. Халкъдин бухчада агъзуралди манияр къатканва. ИкI тирди чи твар-ван авай къелемэгъли Седакъет Керимовадин и йикъара Бакудин «Азербайжан» чапханада басма хъанвай «Зи зари халкъ» ктабдини субутзава. Шаирди вичин 24 лагъай ктабдиз дуйшубдай ихътин твар ганвайди туш. Икъван иер, метлебу манияр теснифзавай халкъдиз зари талана мад вуч лугъуда къван? Авторди къызвайвал, къуд царице са романда гъакъдай хътин дерин метлебар гъакъардай зурба алакьунар ава чи халкъдихъ. И алакьунар цийи ктабдай генани хъсандиз къатгуд жезва.

«Зи зари халкъ» С.Керимовадин алай йисуз чапдай акъуднавай къвед лагъай манийрин ктаб я. Сад лагъай ктаб са шумуд варз вилик «Къадардал гъалтайла тимил халкъарин фольклор» сериядай яз Азербайжандин Милли Илимрин Академиядин Фольклордин Институтди басма авуна. И проектдин къил республикадин машгур алим, академик Мухтар Казымогълу (Иманов), ктабдин редактор Дагъустандин Гъукуматдин Университетдин профессор Гъажи Гашаров я. Ктабда 1100 къван лезги баядар ва гъакни сифте яз авторди вичи азербайжан чалаз элкьузнавай 420 къван баядар гъатнава. Неинки лезги, гъакI азербайжанви келдайбуруни гзаф хушдиз къабулай и кватгалдилай гугъуьниз лезги манийрин кылдин ктаб басма авун чехи вакъиадиз элкьвена.

И кыляй лугъун хъи, къвед лагъай ктабни вижевайди ва метлебулди хъанва. Вучиз лагъайта авторди ам гзаф зегъметар чугуна арадал гъанва. 20 йисан къене Азербайжандин, Дагъустандин ва Туьркиядин 60-далай гзаф лезги хуьрера къекъвена 110 къван баядрин устадрилай агъзуралди манияр кватгана. Ктабда 1100 къван манияр, 50-далай гзаф баядрин устадрикай малуматар гъатнава. Баядрин чехи пай икъван гагъди чап тахъанвай бур я.

Чи фольклор чирзавай илимдик пай кутазвай цийи ктабдихъ са шумуд къетленвал ава. Сад лагъайди, С.Керимовади виликан авторрилай тафаватлу яз вичин ктабда халкъдин мецин эсеррин устадрикай куьрелди куьру малуматар ваъ, абурун шикларни галаз гзаф марагълу очеркар ва зарисовкаяр ганва. Гъа и карди келдайбуруз гъакни баядрин устадрин гъар сада арадал гъанвай цийивилер хъсандиз къатгудай мумкинвал гузва.

Къвед лагъай къетленвал лезги манийрин география гегенш хъунухъ я. Икъван гагъди чи пешекарри чара-чараз я анжах Дагъустандин, яни Азербайжандин лезгийрин манияр кватгана чапнава. Гъатта и къве республикада яшамаш жезвай чи халкъдин санал манияр басма авунвач. Сифте яз Седакъет Керимова и чуру деб арадай акъудиз, чи халкъ хъиз маниярни агудиз алахънава.

Адан ктабда чи пешекарри садрани кватI тавунвай Къуба, Хачмаз, Къебеле, Шеки ва Исмаиллы районрин, гъакни Туьркиядин бязи лезги хуьрерин манияр гъатнава. Гъавилай «Гъар чкадай са суракъ» чукуна ганвай кылери келдай бур гъасятда вичихъ ялзава.

Гъа инал лугъун хъи, авторди фикир желбдай са кар мад авуна. Вири манияр темарив къадайвал системада тунва. Месела, дагъларихъ галаз алакьалу тир манияр «Къакъан дагълар мад къакъан хъуй», «Шагъ дагълара хар къвазава», «Шалбуз дагъдин хураллай пир», «Гатун дагъда рагъ акъуна», «Яру дагъдал яр акъалтна» хътин тварарихъ кваз, чи вацарихъ галаз алакьалу баядар «Къулан вацал куьларин муьгъ», «Шагънабатдин сел атана» ва маса тварарихъ кваз ганва.

Мад са къетленвал манияр тукъузнавай ксар винел акъудун я. С.Керимовади чпикай сифте яз чирвилер гузвай XVIII виш йисарин эхирра яшамаш хъайи Яргун Селея, 1800-йисуз дидедиз хъана 120 йиса аваз вичин дунья дегишарай Саяд Периди, алагай асирда яшамаш хъайи Сусанханум Келбалиевади ва масадбуру манияр, бендер гзаф иердиз тукъузнава. Абуру гекъигуралди, тешпигуралди иллаки девлетлу я. Санлай и манийра гекъигзавайди къве шикил: тлебиатдинди ва инсандин риклинди ятлани, гъа са вахтунда абурун авторар вири алемдин дердийрихъни гелкъезва. Гъавилай и манийриз халкъдинвал хъиз, инсаниятвални хас я.

Фикир желбдай маса къетленвал. Ктабда итири тукъузнавай маниярни гъатнава. Дешегълийрин манийрив гекъигайла и мецин эсеррин мана-метлеб, гевилар, абуру тукъурунин къайдаяр са къадар тафаватлу я. Ина рушан иервилер тарифди, ада вичикай яр куниз тлалабуни, кланивилекай авай михъи хиялри ва майилри гзаф чка къазва. И манийра кланиди тлебиатдив, багъдив, цуькверив, ракънинив, вацрав, гъетерив гекъигзава. Гъа са вахтунда итири дуньядилей куьч хъанвай чпин клани ярдиз ва веледриз тукъузнавай бендерни ава. «Итиррин манияр» твар ганвай чукуна авторди келдай бур баядрин устадрикай Кцларай тир Мирземегъамед Бекерован, Тагъир Тагъирован, Юнус Багъирован, Жавид Шерифован, Идрис Шейдаеван, къебелевияр тир Агъамурат Исмаилован, Баба Бабаеван (Лезги Бабадин) ва масадбурун яратмишунрихъ галаз танишарзава.

Эхирни вичихъ ялдай са къетленвал. Ктабда итири ва

дешегълийри сада-садаз лугъузвай бендерни ава. Чи са бязи авторри и манияр лезгийрин арадиз Азербайжандин ашукъри гъайибур я лугъуза. Им эсиллагъ дуьз фикир туш. Вучиз лагъайта Азербайжандин ашукъри къушмадалди гъуьжетарда, баядралди ваъ. Абурун гъуьжетрин макъсад сад муькуьдаз гъалиб атун я. Чи гададини руша лугъузвай бендера лагъайта, гъалиб атунин ниет авач, акси яз сада-садан гафуниз къуват гун ава. Кыл кутунвай цлар ва я фикир муькуь бендера тикрар хъунин шартуналди цийи гаф ва цийи фикир лугъуза, гъакни я чи чуьгъузвай гъам-хифет мецел гъизва ва я сада-садаз чпин ашкъи баянарзава. «Зи зари халкъ» ктабда гъатнавай кцларвияр тир Мирземегъамед ва Шагънесиба, Туьркиядин Балыкесир шегъерда яшамаш жезвай Ибрагимма ва Гуьлендама сада-садаз лугъузвай бендер и рекъай гъуьжетрин лугъуз тежедай къван иер чешнеяр я.

Ктабда гъатнавай гъейранардай тегъердин баядра хайи ватан, хайи чил, кланивални кланиди вине къадай, виш йисара вичин кыле атай мусибатриз таб гайи, къеьгалвилелди душмандин хура акъвазай зегъметчи ва шаир халкъдин зурба къамат, адан михъи члал ава. Гъам и, гъамни винидихъ къалурай къетленвилер фикирда къуртла, ктабдин редактор, чи гуьрметлу алим, профессор Гъажи Гашарова лагъайвал, «Зи зари халкъ» ктаб «Къафкъаздин къадардал гъалтайла тимил халкъарин фольклористикада тай авачирди хъанва... И зурба, девлетлу, халис халкъинди тир ктаб тарифдиз лайихлу я. Са гафни авачиз, ам келдайбурухъ дамах кутадайди хъанва.» Хъсандиз лагъанва. Чаз фольклордиз талукъарнавай ихътин ктабар кланда.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

ХЪСАНВАЛ

Вичин твар вириниз сейли тир машгур азербайжанви миллионер, илимдиз, инсанриз муькуьвай куьмек гайи Гъажи Зейналабдин Тагъиева са бязи лезги алмирини къаномвал авуна. И муькуьвара чаз архивдин материалрай мад са делил чир хъана. Тагъиева вичиз куьмек гайи чи камалегълийрикай садни Алискендер Алкъвадарви я къван. 1911-йисуз Темирхан-Шурадин училище акъалтларайла адан буба рагъметдиз фена. Гъа и кар сеbeb яз келун давамаруникай магърум хъайи Алискендер кеве гъатна. ГъикI ятлани и кардикай хабар куьр Гъ.З.Тагъиеваз вичихъ гзаф алакьунар авай и жегъил Гъасан Алкъвадарвидин хтул тирди чир хъана. Адаз куьмек гун къарардиз къачур миллионерди гада Бакудиз гъиз туна ва ина ам Тагъиеван куьмекдалди реальный училищедик эгечина. Инаг акъалтларай Алискендера институтдик эгечун къарардиз къачуна. Ингъе адан кыилел мад са бедбахтвал атана. Гададиз пулунин такъатралди куьмек гузвай, вич полковник тир адан чехи стха сад лагъай дуньядин дяведа гъелек хъана. Жегъилдин пер хана ва ада келуникай вил атлана.

А дарвилерикай Алискендера икI кхъенай: «Чи хизан гъатай дарвилери зун 1916-йисан сентябрдалди квалеле ацуькыз мажбуруна. Гъа

ихътин кевеера авай береда Тагъиева вичин куьмекдин гъил яргъи авуна. Ада ракъурай 150 манатди заз Петербургдиз фидай мумкинвал гана. Зун гъеле 1915-йисуз анин политехник институтдиз къабул хъанвайди тир».

Сейли меценатди авур хъсанвили, ада гайи куьмекди Алискендеран уьмуьрда чехи роль къугъвана. Институт къизил медалдалди акъалтларай жегъил вичин ватандиз хтана ва ина вириниз сейли хъана. Алискендера Дагъустанда сифте яз географиядай зурба илимдин квалалахар ва учебникар кхъена. Ам «Дагъустандин маршруттар», «Тебиатдин савкъатар», «Дагъустандин этнографиядин карта», «Дагъустандин география ва адан тарихдин гъакъиндай илим» хътин гзаф къиметлу ктабрин автор я. Ада сифте яз Дагъустанда уьлкве чирдай музей арадал гъана.

Куьре округдин исполкомдиз регъбервал гайи йисара Алискендер Алкъвадарвиди Гуьлгери вацал 17 тагъиникай ибарат тир гзаф чехи муьгъ эцигиз туна. Адаз къедалди «Алискендеран муьгъ» лугъуза. А. Алкъвадарвиди и муькуьун гъар тагъ са девлетлу лезгидин такъатралди эцигиз тунай. XX виш йисан Гюмер тир чи чехи шаир СтIал Сулеймана и вакъиадиз къилдин шиир теснифнай. Гъа са вахтунда Алискендера Куьреда шумудни са мектебар, клубар эцигиз тунай, хуьрериз цийи рекъер тухванай.

СтIал Сулейманыхъ галаз таниш хъайи А.Алкъвадарвиди сифте яз шаирдивай адан шиарар кхъена системада туна ва урус члалаз элкьуьрна. «С.Сталскидин афоризмаяр» твар гана 1916-1934-йисара кхъей адан гъилин хатларин яцу дафтар исятдани архивда хуьзва.

Алискендер Алкъвадарвидин алакьунри ва агалкъунри Дагъустандин чехи къуллугърал алай са бязи ксариз къарай гузвачир. Абуруз Алискендера чпин къуллугъар къаз киче тир. Эхирни душманри и къеьгал лезги алим ва тешкилатчи репрессиядик кутуна дустагъда туна. Гъахъсузилериз ва зулумриз таб гуз тахъай ада 1943-йисуз вичин дунья дегишарна.

Тамилла БЕКЕРОВА, Дагъустан Республикадин Дербент шегъер, муаллим

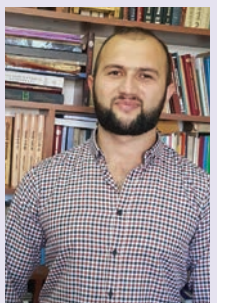
ЖУВВАЛ ХВЕНА КІАНЗАВА

Алай девирда къадардал гъалтайла тимил тир халкъариз чпин члал, ацуькун-къарагъун, жуввал хуьн са акъван регъят туш. Гъавилай ихътин халкъар чеб хуьдай рекъерихъ гелкъвена кланзава. За фагъумзавайвал, жуввал хуьнин виридалайни кар алай рехъ хайи члал хуьн я. Члал хуьзватла, адакай менфят къачузватла, халкъни амуькда. Авайвал лагъайта, маса лезги жегъилар хъиз, захъни члалан месэлайри гзаф къалабулук кутаза. Вучиз лагъайта зал хайи члал кваз такъуна маса члаларал рахазвай, хайи адетриз кур гузвай, са береда мерд, женгчи инсанар хъиз вири дуньядиз сейли хъайи лезгийрин тварциз леке гъизвай гъерекатриз рехъ гузвай инсанар тимил дуйшубъш жезвач. Иллаки са бязи жегъилрин амалар акваз эхиз жезвач завай. Хайи члалал рахаз регъузвай, лезгидалди са газет, са ктаб къванни кел тийузвай, жуввал хуьн рикелни къевезвачир ихътин ватанегълийриз вуч лугъун?

Хайи члалакай ягъанатзавай ксарин рикел XVIII виш йисарин чехи къагъриман Гъажи Давудан «Зи халкъдикай ягъанатайдан хура зун гапур хъана аклада» лагъай гафар хкъезвач жал? Халкъдин азадвал патал женг чуьгур Кйири

Буба, Муьгъубали эфенди, Гъатем агъа, Абдурагъман эфенди, Бут Къурбан, Шейх Мегъамед Ярагъви, Малла Агъмед хътин вишералди чи къагъриманрин руьгъдиз вучиз гуьрметсузвал ийизва абуру?

Авайвал лугъун, чи халкъ маса халкъарилай я усал туш, яни ажуз. Патанбуру гъамиша лезгийриз мерд, намуслу, гафунилай элячI тийидай, женгчи, масадбуруз гуьрмет ийидай халкъ хъиз къимет гайиди я. Чи вири дуньядиз сейли къагъриманриз, алмириз, зарийриз, спортсменриз, генералриз вуч гаф ава? Дуньядин къадим члаларикай тир лезги члала чахъ тимил дамах кутазвани? Са гафни авачиз, маса члалар чир хуьн хъсан я. Заз жуваз вад члал чизва. Ингъе маса члалар чир хуьн акI лагъай члал туш хъи, жуван члал рикелдай алудна к I а н з а в а . Э с и л л а гъ в аъ . Ша чна вирида жуввал хуьнин кылин шартларикай тир хайи члал къеьгалвилелди хуьн ва вилик тухун.

Рамин ГЪАКИМОВ, Къуба

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

Хъана-хъанач къван са къур. Вири къурериз хъиз, адазни гъар са куьникай кичедай. Садра тамай адаз яргъи, къвечхел твал жагъана. Гъа твални къуна фена чапрас тамайгъуз.

Са тарцин хъалхъамдай типрен шарагди къил акъуднавай. Садлагъана шарагдин квал цуьдгъуьнна, ам мукал цамарикай галклана амукъна. Диде тиб вич шарагдив агакьариз алахъна. Чапрас лагъайга, тадиз далудихъ чилел ярх хъана. Гъа и чавуз типрен шараг мукай аватна, ингъе чилел ваь, чапрасдин таза руфунал. Шарагдиз са затни хъанач. Ада мягътелвилелди чапрасдиз килигзавай. Хвешила къурез алхисарайдалай къулухъ диде тиб вичин шараг гагъ клуфув, гагъни къармахрив мука тваз алахъна. Ингъе гуж агакьзавачир адан. Вучин, гъиклин лугъуз амай тиб. И чавуз къуре шараг къвечхел твалунив мукал вегъена. Им акурла хвешила: «И тама виридалайни виклеге гъайван вун я, чапрас», - лагъана типре.

Къур вичин гъунардин саклани чалахъ жезвачир. «Вири и твалин гъунар я», - фикирна къуре.

И чавуз къурез са сик акуна. Сикре вичин тапацрив керкил са вуч ятлани элкьурзавай. Абурув агатайла адаз ам къугъур тирди акуна. Цацарин квалак нежтез ажуз хъанвай сик. Къугъурдай лагъайга, кичела витни акъатзавачир. Адан фурфурдин ванцелай гъайвандин ял атланвайди чир жезвай. И гъахъсузвилез эхиз тахъай къурез твалунив сикрен кукуз вегъез клан хъана.

Гъиле твал авай къур акур сик къах хъана. Им тахъай хътин квалах тир. Гъавилей къил къаз клан хъанач сикре къурехъ галаз. Сик катиз акур къуре вичин твалунин гуж генани хъсандиз къатлана.

Са герендилай чапрасдиз жанавурди цуьрунугърал вегъез акуна. Хъел акаатай ада твалунив ничхирдин тиш ак ягъана

метлу гъайвандиз элкьвена.

И кар рикъй туширбурни авай. Тама Какур лугъудай са чапрас авай. Вичин миресдин гъунарар акъаз эхиз жезвачир адавай. Пехилвили къарай атланвай ам чапрасдин сир чириз кланз адан гуьгъуна гъатна.

Идакай хабар авачир къур галатна вичин мука ахариз фенвай. Ахарай ам ван алаз рахазвай: «Гена заз и твал жагъ-

килигайла адаз сикни жанавур кирер экъисна акъазнаваз, къулухъни тамун гъайванар квал хъанваз акуна. Къурез вичин твал къаз клан хъана, ингъе ам чкадал аламачир. Шерзум хъана къур. Ничхиррин сарарикай чан гъик куьтягъда? Какура твал хкажна чапрасдиз аквадайвал вичин къунел туна. Чапрас гъар са куьнин гъавурда акуна. «Ша экъечла кван чи вилик!» - хъел кваз лагъана сикре. «Къалура кван жуван гъунар!», - гъарайна жанавурди. «Вучда гила?» фикирна къуре. Са кар авай хъи, тамун гъайванри рик-дуркун гузвай чапрасдиз, адан чалахъ тир вири.

«Къиф хъиз чуьнуьх хъунилай лекъ хъиз рекъин хъсан я», - лагъана вичи-вичиз къуре. Садлагъана чил чалухна, накъвар вегъена ничхиррин вилериз. Вилер накъвадив ацлай ничхирар чпел хкведалди хкадарна къуре квенкве сикрен нер класна ивидалди авуна. Ахпа жанавурдин далудал акъахна вичин хци кикерив ам къазунна. Ничхирар гъарай къилеллаз катна инай. Чпин хъел тарцин къулухъ чуьнуьх хъанвай Какуралай алудна абуру: «Я тапрукъ, вуна чаз къур гъад вуч тир?! Гуж амачир къур ик жедани? Гила чна ваз вучдатла аку!» Вичи эгъуьнай фуруз вич аватна Какур.

«Гуж тваларани гафара ваь, рик хъана кланзавайди я», - лагъана виклеге чапрасди вичи-вичиз. Гъа йикъалай тама кичела адаз са ничхирни агат хъувунач.

АЗИЗРИН Севда

ВИКЛЕГЪ ЧАПРАС

MAX

хъи, жанавур къув яна катна.

Гила къурез тама садакайни кичезвачир. Типре, къугъурди, сикре чпин къилел атайбурукай тамуз чав чукурнавай. Гъайванриз и аламатдин кар чпин вилералди акъаз кланзавай. Къур лагъайга, къунел твал алаз чехи камаралди хвал галайвал физвай. Хулав агакьайла адаз муькуь патаз эляч тежез амай къве гъвечи муьнуьгъ акуна. Агатна абурув къур. Къунеллай твал хулал вегъена, муьнуьгъар алудна. Им акур гъайванар къурен виклегевилин чалахъ хъана. Гъа чвалалай къур тама виридалайни гъур-

айди. Тахъай-тла захъ икъван гуж жечир». И гафарин ван хъайи Какура чапрасдин гъиле авай твал къакъудна катна. Ам сикрени жанавурдин къилив фена. «Къурехъ квез акур гуж амач. Гила квевай адан япар акъажиз жеда», - лагъана пехил чапрасди. Ничхирар гъатна къурен гуьгъуна. Какура тамун муькуь гъайванризни эверна. Вичин миресдиз ничхирри гъад къурла виридаз акуна кланзавай адаз. Чапрас лагъайга, ахарай цийиз аватнавай. Мукай къил акъудна

ЧИ ГАФАР

ГЪИРГЪИР

И гафуникай кар, гъал умудсуз хъайи чавуз, чур жез са тимил амайла, я рекъида, я амукъда лугъудай шартлара менфят къачуда. Профессор Р.Гъайдарован фикирдалди, чи члалан и гафунин думь-дуьз мана урус члалан («на слюняной волоске») лугъудай манадин хъинди я.

Академик А.Гуьлмегъамедова и гафунихъ мад къве мана авайди къалулнава: 1) лап куьруь вахт; *Ам тарцай аватиз са гъургъир тир амайди*; 2) ван; *Чхрдин гъургъир атлана*.

ДАКИ, РАК, ТИВЕК

Дак - квалин къене патан цла месер ва пекер эцигун патал раснавай чка.

Рак - квализ, дараматдиз гъахъиз-экъечдай чка.

Тивек - сагъ чин авай затунин (къулунин, цлан, парчадин) са патай муькуь патаз авунавай чка. А.Гуьлмегъамедован гафарганда ва лезги члалан орфографиядин гафарганда и гаф *тивек* хъиз кхъизва.

Р.Гъайдарован фикирдалди, «и гафар са дувулдинбур яз гъисабдай делилар ава: а) къурулушдин, сесерин ухарвилер; б) мана-метлебдин муькуьвал; в) къуша формаьр хъун: *тивекен*, *даklar*, *риклун*.

И гафар чеб-чпивай чара хъун, яни гъар сад къилдин гафуниз элкьуьн ик къиле финиф фикирдиз къезва: *тивек-даkl-рак*»

ЖИМИ-ЖУРУ

Жими-журу лагъайла чна хапаяр, чими хуьрекар фикирда къазва. И гаф *жими* лугъудай дибдикай ва гъадав вичи къадай тикрар тапан гаф, вичихъ къилдин мана-метлеб авачир сесерин комплекс акал хъана, месела, *тимил-шимил* хъиз, арадиз агайди яз къатуниз жеда.

Гъакъикъатда и гафуник халисан, чпихъ сад муькуьдаз акси манаяр авай къве диб, къве гаф ква: *жими* «къери», «яд гзаф квай» ва *журу* «къи хъанвай»

КАВХА

Лезги члала и гафунин мана «хуьруьн чехиди» тир. Гила ам маса гафари эвез авунва. Чи члалан алим Р.Гъайдарова «кавха» гафуниз ихътин баян гузва: «Ери-бинедин жигъетдай им лап къариба келима я, ам асилдай «къунан хва» ва я «къун» вич лагъай мана авайди тир.

Гафунин сифте пай *гав* - «дагъдин цегъ, къун» я, - *ха*, *хва*, «*гада*, *хва*» лагъай члал я... «Гавра хва» манадилай гъейри, лезги члала и гаф макъамдин твар язни («Авар кавха») ишлемишда. И дуьшуьшда гъам къуьлуьнин, макъамдин туьнтвал (хкадарун) ва мумкин я гъа макъамдал аварри рик алаз къуьлер авун фикирда къунва»

КЪИРГЪА

Етим Эминахъ ихътин са бенд ава:

Агъади авурбур муькуьва

Инсанривай яргъа жер туи.

Лачин, туьлек авай векъе

Гъурч ийидай къаргъа жер туи.

Са гафни авачиз, и бендина шаирди «къаргъа» гафуникай рифма хъиз устадвилелди менфят къачунва. Манадин жигъетдай и гаф къабулиз жезвач: *къаргъа* гъурч ийидай ничхир туш эхир.

И гаф *къиргъа* хъунухъ герек я. Профессор Р.Гъайдарова вичин «Лезги члалан этимологиядиз гъахъун» (Магъачкъала, 2005) ктабда тестикъарзавайвал, лезги члала «чинеруг» мана авай вичин хуси гаф *къиргъа* авайди тир. Дарги члала чавай къачунвай и гафуникай къедалди *къиргъу* («чинеруг») хъиз менфят къачузва.

РИКЕЛ ХУЬХ!

Редакциядиз чарар ракурзавай бязи клелдайбуру клусарикай са къадар малуматар гун тлалабаза. Абурун тлалабуналди чна агъадихъ клусарикай чирвилер гузва.

Члалан пай хъиз клусарик акатзавай гафари гъерекатдинни гъакъикъатдин алакъаяр ва я рахазвайдан патай гъерекатдихъ галаз авай рафтарвал къалурда. Чпи тамамарзавай везифайриз ва къалурзавай алакъайрин тегъердиз килигна, клусар ругуд группадиз пай жезва: суалдинбур, гъевеслувилин ва теклифдинбур, тестикъ ва я инкардайбур, къалурунинбур, гужлу ийидайбур, гекъунинбур.

Къалурунин клусарикай клелдайбуруз генани тимил малумат ава. И группадик *агъангъе*, *ангъе*, *атлангъе*, *винингъе*, *ингъе* гафар акатзава.

Агъангъе рахазвайдалай, яб гузвайдалай агъада авайди къалурзавай гаф я: *Агъангъе*, *никле квалахзава зи хуьруьнбуру*.

Ангъе рахазвайбурувай са тимил къван яргъал алайди къалурдай гаф я: *Ангъе чларар рехи диде*.

Атлангъе муькуь гвай чка, зат къалурзавай гаф я: *Атлангъе*, *рекъин чалпа пата авай*, *даklarриз лацу шир янавай квалер*.

Винингъе рахазвайдалай вине авайди къалурдай гаф я: *Винингъе чи хуьруьни Агъаси*.

Ингъе рахазвайда вичин патав гвай инсан, зат, квалах къалурдай гаф я: *Ингъе ада, чин магъледай экъечна*, *багълар галайвал чукурна*.

«АВА», «АМА» ГЪИКИ КХЪИДА?

Лезги члала *ава*, *ама* куьмекчи глаголар я. Вахтарин формаьр, причастияр ва мсб. арадал гъайда абуру чпелай вилик квай гафарик киклана кхъида. Эгер гафунин *ава*, *ама* гафарилай вилик къезвай пай ачух сесиналди акъалтлиз хъайитла, *ава*, *ама* куьруь жеда, *-ва*, *-ма* кхъида. Месела: *келзава*, *чулавазава*, *келзама*, *чулавазама*; *куьзава*, *лацузава*, *ксанма*, *лацузма* ва мсб.

Къейд. И куьмекчи глаголар (*ава*, *ама*) чпелай вилик къезвай существительнийрихъ ва наречийрихъ галаз киклана кхъена виже къеведач. Абуру ик кхъена кланзава: *квале ава*; *хуьре ама*; *вине ава*; *юкъва ама* ва мсб.

ТƏВРІК EDİRİK!

PREZİDENT TƏQAÜDÜ VERİLDİ

Oktyabrın 3-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universitetinin professoru, texnika elmləri doktoru Kamal Abdullayevə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdünün verilməsi haqqında sərəncam imzalayıb.

Sərəncamda qeyd olunub: "Azərbaycanda təhsil sahəsində uzunmüddətli səmərəli fəaliyyətinə görə Kamal Mixman oğlu Abdullayevə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərdi təqaüdü verilsin. Nazirlər Kabineti bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin."

Kamal Abdullayev 1936-cı ildə Qusar rayonunun Əcəxür kəndində anadan olub. 1961-ci

ildə o, Azərbaycan Neft və Kimya İnstitutunu (ADNSU) bitirib. Professor K.Abdullayev 300-dən çox elmi əsərin, xarici ölkələrdə çap olunmuş 6 monoqrafiyanın, istilik energetikasına dair Azərbaycan dilində ilk dəfə çapdan çıxmış 10 dərsliyin, 20-dən çox elmi əxtarışın müəllifidir.

Azərbaycan elminin inkişafındakı xidmətlərinə görə 2010-cu ildə alim Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə "Şöhrət" ordeni ilə təltif olunub.

Dünyanın bir neçə ölkəsinin Elmlər Akademiyasının üzvü seçilmiş Kamal Abdullayevin adı Amerikada çap olunmuş "XX əs-

rin məşhur alimləri" ensiklopediyasına düşüb. O, ABŞ-ın "Elmin açarı" mükafatı ilə təltif olunub.

Energetikanın ekologiyası ilə bağlı axtarışlarına, kəşf və ixtiraları, tövsiyələrinə görə 2000-ci ildə Sankt-Peterburq Elmlər Akademiyasının M.V.Lomonosov adına mükafatına layiq görülüb. 60 nəfər elmlər namizədi, 5 nəfər elmlər doktoru yetişdirib.

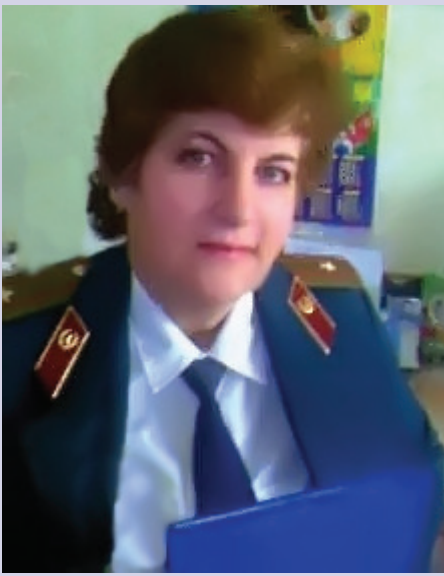
"Samur" qəzetinin kollektivi bu istedadlı və zəhmətkeş elm fədaisinə təbrik edir, ona uzun ömür, can sağlığı və yeni elmi nailiyyətlər arzulayıb.

"SAMUR"

ГАФАЛАГ

ЗакатI	- дегъре
Зангалар	- кухар
Зимир	- симург
Идгьил	- кьурай куплар
Ипил	- кларасрин кватлал
Калиш	- куьлуб крчар алай
Карталис	- кьел куьлуб ийидай кьван
КветIекь	- недай хьчарин сорт
Кукуф	- кьурай пичи клерец
Кунш	- цура дана кутГундай пипI
Клиньж	- мум
Кьиршил	- хурлинкI
КIарпIучI	- чурткадин кIумп
КIели хьун	- хабардар хьун, гьисс авун
КIыркIыч	- кьурай фид
Лангыр	- банд
Лацам	- лацу хеб
Лукьум	- рахадай ван
Матак	- хьуьцуган
ТIафал	- вара-зара ийидай кас
Хьалхьам	- татугайвал
ЦIурк	- атIай кIус

ЛИРИЧЕСКАЯ ДУША СЕЛЬМИНАТ

Селминат Курабекова родилась 16 октября 1954 года в селе Самур Магарамкендского района Дагестанской Республики. Училась в Белиджинской средней школе N 1. В 1976 году окончила филологический факультет Дагестанского Государственного педагогического института. 2 года работала учителем русского языка и литературы в поселке Белиджи.

В 1978 году с семьей переехала в г.Шевченко, ныне Актау. Проработала 20 лет в органах МВД республики Казахстан на офицерских должностях. Имеет государственные награды за безупречную службу. В настоящее время - майор внутренней службы в отставке. Ее стихи давно завоевали симпатию сотни любителей поэзии.

ПЛАЧЕТ ДОЖДЬ

Плачет дождь за окном, обнимая,
Плечи сосен, берёз над рекой,
Наперёд всю судьбу свою зная -
Только снится лишь будет покой...

Улетела за строчкой минута,
Пролетел незаметно и час,
Помохаля он платочком кому-то
Может плача, а может смеясь.

Плачет дождь за окном завывая,
Подпекает ему ветерок.
Век, прожитый вдвоём, поминая,
Как мгновения длинный кусок.

РОДНЫЕ СТЕНЫ

Я стен холодных знаю запах,
Когда меж ними нет любви.
Где кроме ругани и храпа,
Нет ни любимых, ни родни.

Мне стен молчание знакомо,
Готовых рухнуть, но нельзя,
Они ведь держат крышу дома,
Чтоб не накапала слеза.

Родные стены тем и живы,
Что между нами теплота.
Нас укрывая в день дождливый,
Сближают души и сердца.

Теплом своим обогревая,
Им тяжелее в сотни раз,
Что мы не ценим стены рая,
При жизни данные для нас.

Они нас ждут зимой и летом,
Когда от дома далеки.
Греть пустоту для них нелепо,
Как берег высохшей реки.

ДНИ ЛЕТЯТ

Давно с тобой не вместе,
Обиды улеглись,
И мысли все о мести
Ветрами стёрла жизнь.

Но мы не виноваты,
Что места на двоих
Нам нет - об этом знал ты,
Став гостем снов моих.

А дни летят, как птицы,
Вдогонку бурных рек.
Одна весна мне снится
Длиною в целый век...

НЕ УЙДЕШЬ

Как на крылья, смотрю на вершины,
Что хотели взлететь в небеса.
Этот край потому и орлиный -
Здесь и реки в горах, и леса.

На земле этой боль вековая
И в боях вся горела не раз,
Силу чести на помощь зывая,
Побеждал величавый Кавказ!

В каждом сердце, что бьётся и билось
На земле Дагестана, в горах,
Эта боль до сих пор сохранилась,
Даже в радость таится в глазах...

Не желай ты плохого чужому,
За своё будь готов умереть -
Всех здесь с детства учили такому,
Так оно и останется впрямь!

Как на крылья смотрю на вершины.
Что застыли скалой навсегда,
Им взлететь не позволили льдины -
От судьбы не уйдёшь никуда...

УХОЖУ

Ухожу. Ухожу незаметно,
За собою стирая следы.
Прикоснуться тебя тихим ветром
Появлюсь из далёкой мечты.

Ни к чему мне помпезные речи,
Их уже не осмыслит мой мозг.
Настоящие слёзы льют свечи,
Превращая себя в талый воск.

Ни к чему, мне уже он не нужен,
Для меня, что наполнил стакан.
Напилась я по-горло из лужи,
С ней негорьким казался обман.

Те слова, что чеканишь в граните,
Не увижу, погасли огни.
Мне в глаза, пока были открыты,
Почему не звучали они?

Души наши прощать всё умеют,
Вечным сном засыпая в раю.
Только с неба лишь тех они греют,
Кто дарил доброте им своё...

ЗУЛУН РАНГАР

"Samur" qəzetinin kollektivi
Maqşud Xəlilova atası
Süleymanın
vəfatından kədərli olduğunu bildirir və
dərin hüznə başsağlığı verir.

САМУР

Баş редактор
Сəдақəт КƏРІМОВА

Redaksiyamızın ünvanı: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
"Azərbaycan" nəşriyyatı, 3-cü
mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.com

Hesab nömrəsi:
26233080000
"Kapital bank"ın 1 saylı
Yasamal filialı
kod 200037
VÖEN 130024708
Qəzet Azərbaycan

Respublikasının Mətbuat
və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınıb.

Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581
Sifariş: 3077
Tiraj: 2000
Tel:(012)432-92-17

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunmuşdur